
О.В. Віцько,
кандидат соціологічних наук,
старший викладач УППА

РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

В сучасному українському суспільстві досить актуальними є проблеми соціального ризику. Проте можливості його ефективного врахування та мінімізації недостатньо розкриті. Насамперед, у вітчизняних роботах із соціології не повною мірою відображена специфіка процесів формування та функціонування соціальних ризиків у сучасному трансформаційному суспільстві України. Доопрацювання потребують також проблеми методології та методики проведення соціологічних досліджень у сучасному соціумі.

Крім того, у вітчизняній соціологічній науці недостатньо уваги приділяється факторам, що впливають на прийняття рішень населенням в умовах соціального ризику. Отже, відсутність теоретичної та методологічної визначеності щодо розуміння сутності феномену соціального ризику у суспільстві, слабка ступінь вивченості факторів, що впливають на прийняття населенням рішень в умовах соціального ризику, і неоднозначність у розумінні методів профілактики і подолання соціального ризику служили детермінантами вибору теми даної статті.

Загальні питання теорії та методології вивчення ризику розробляли переважно німецькі та англійські вчені, в працях яких знайшли відображення уявлення про сутність ризику як явища, що зачіпає різні сфери людської життєдіяльності, а також викладені гіпотези щодо еволюції ризику в процесі соціогенезу. Насамперед, це В. Бек, Е. Гідденс, Н. Луман, Ю. Хабермас та ін. У вітчизняній соціології вивченням цих питань займаються І.О. Афанасьєв, В.І. Зубков, Ю.А. Зубок, С.А. Красіков, В.В. Кривошеїн, А.В. Мозгова, В.Л. Погрібна, М.М. Саппа, Т.А. Удовицька, М.О. Шульга, О.М. Яницький та ін. [5; 6; 9; 19].

Розв'язанню наукових проблем, пов'язаних із дослідженням сутності та особливостей організації соціальної роботи присвячені праці українських та зарубіжних науковців, зокрема, В.П. Андрущенко, О.В. Безпалько, Р. Баркера, В.П. Беха, С.І. Григор'єва, Л.Г. Гусялкової, І.Д. Звереві, А.Й. Капської, Н.І. Кривоконь, І.І. Миговича,

Т.В.Семигіної, Є. І.Холостової та ін. [4, 102; 1]. Втім, незважаючи на досягнення названих учених, у наукових працях недостатньо висвітлюється роль соціальної роботи в забезпеченні людського розвитку, відсутнє комплексне системне дослідження впливу професійної соціальної роботи на формування та динаміку соціального самопочуття населення України. Саме це спонукало нас дослідити особливості ризику при втіленні соціальних технологій у сучасній Україні. В межах даної праці ми виділили такі завдання:

1. Основні теоретичні і методологічні наукові підходи до дослідження існуючих видів і типів ризику взагалі та соціального, зокрема.
2. Специфіка індивідуальної поведінки в умовах соціального ризику і основних факторів, що впливають на прийняття рішень у даних умовах.
3. Вплив трансформації українського суспільства на соціальний ризик.

У періоди перехідних станів і модернізації суспільства зростає роль пошукових зусиль на шляху виходу з кризи. Зазвичай цю роль виконують соціальні проекти, в яких визначені цілі, завдання, стратегії і методи. Розробка соціальних проєктів і відповідних їм технологій – прерогатива гуманітарних наук, хоча їх роль у технологізації соціального простору поки неадекватна суспільним потребам. У загальному розумінні слово «технологія» означає не просто сукупність інструментів і не тільки комплекс знань про способи і засоби, а й впорядковану певною мірою цілеспрямовану методологію, систему знань і дій. Технологія задає певний алгоритм діяльності, що дає можливість відтворювати і тиражувати її для вирішення схожих завдань. Створення нової соціальної технології не тільки дає можливість її екстраполяції на інші сфери діяльності, а й забезпечує раціональність самого процесу діяльності [7, 127].

Соціальні технології здатні безпосередньо впливати на інтереси і мотиви суб'єктів соціально-економічних відносин. Їх застосування дає змогу виявляти і використовувати приховані потенціали соціально-економічних систем, формуючи, оптимізуючи способи впливу на суб'єкти управління та задіявши їх власні ресурси. В умовах соціальних змін, що відбуваються у соціумі, та високих швидкостей, з якими вони відбуваються, в практиці управління все більшою мірою застосовуються інноваційні методи освоєння і вимірювання соціального простору [17, 21].

Соціальні технології виступають в якості наукомісткого ресурсу, що дає можливість діагностувати, вивчати і передбачати різні

соціальні проблеми та зміни, активно впливати на практичне життя, здобувати ефективний прогнорозований соціальний результат у заплановані терміни. Соціальні технології слід розглядати також в якості цілеспрямованого впливу на соціальний об'єкт з метою отримання запрограмованого результату.

В. Матвієнко вважає, що у широкому розумінні всі засоби регуляції життєдіяльності людських колективів знаходять відображення у відповідних ціннісно-нормативних системах та соціальних інститутах, які можна охарактеризувати як соціальну технологію [13, 259].

Аналізуючи сутність поняття «соціальні технології», В.І. Кудашов відзначає: «Традиційне розуміння технології акцентує увагу на її перетворювальній сутності на відміну від пізнавальної, при цьому не помічається, що об'єктом технологізації стають не тільки інструменти і засоби, а й сама людина як суб'єкт діяльності. Технологія сама стає невід'ємним елементом культури і мірою розвитку людини, оскільки вона виступає у вигляді стандартів, правил і норм, а також засобів і способів доцільної діяльності [12, 58]. В. Афанасьєв визначає соціальну технологію як «елемент механізму управління і засіб перекладу з абстрактної мови науки ... на конкретну мову ... досягнення запланованих цілей» [2, 285].

Підкреслимо, що ефективне використання наукомістких соціальних технологій у будь-якому соціумі визначає соціальний прогрес.

Щодо цього Я.А. Маргулян стверджує, що соціальну технологію можна визначити як процес соціальної взаємодії, в якій кожен реалізує свою стратегію і формує соціальну реальність. Тому «сутність соціальних технологій можна вважати інноваційною системою методів виявлення і використання прихованих потенціалів соціальних систем, здобуттям суспільно-корисного результату при найменших витратах» [17, 22].

Застосування соціальних технологій у суспільстві призводить до перетворення соціального знання населення, проявляючись у діяльності людей через їх соціальну енергію та інтелект, здібності, вміння та бажання робити щось певним чином.

В.І. Подшивалкіна зазначає, що соціальна технологія існує у двох формах: (1) програма, яка містить процедури та операції (засоби та способи діяльності), (2) сама діяльність, що побудована відповідно до цієї програми [15, 4].

Існує також системний погляд на соціальну технологію. Виділяють такі її аспекти: спеціально організована галузь знання про способи й

процедури оптимізації життєдіяльності людини; засіб здійснення діяльності; метод управління соціальними процесами [8, 185–186].

Втім, існують певні труднощі і ризики, які в деяких випадках перешкоджають ефективному використанню соціальних технологій у суспільстві. Пояснення цьому феномену існує досить просте – незважаючи на те, що людина є частиною соціуму в цілому, вона одночасно є особистістю унікальною, неповторною та індивідуальною, тому результативність застосування соціальних технологій може змінюватися залежно від ситуації, установок особи або певної соціальної групи, інституту, організації тощо. Тобто, усі подібні фактори є суб'єктами ризику, що визначають ефективність застосування у суспільстві соціальних технологій.

З цього приводу В.Бек зазначав: «Ми стоїмо на порозі нового етапу розвитку планетарної цивілізації, детермінованої сучасними наукоємними технологіями. Цей факт, крім очевидних переваг, має і негативні наслідки: акумуляцію ризиків у різних сферах життєдіяльності суспільства. Це призвело до усвідомлення необхідності їх теоретичного осмислення» [3, 143]. Так, він вважає, що ризик є індикатором рівня розвитку промислового виробництва, масштаби наслідків якого спричинили виробничу й інституційну кризи суспільства [3, 144].

С.В.Кондратенко у статті «Наукоємні технології – де термінуючий чинник становлення планетарної цивілізації», доходить висновку, що «суспільство ризику» – це суспільство без гарантій і з невизначеним майбутнім. Основним визначальним чинником кризи є тотальна технізація і раціоналізація всіх сфер життя [10, 24].

На думку Г.Бехмана, ризик означає не більше, ніж співвідношення шансів і втрат щодо певного рішення, за допомогою якого відоме майбутнє хочуть зробити таким, яке можна прорахувати [4, 27].

За сферами суспільної життєдіяльності, в межах яких формуються, розвиваються і функціонують ризики, виділяють економічний, політичний, культурний (духовний), правовий, національний (етнічний), екологічний, техногенний і соціальний ризики. Саме останній, на наш погляд, є найбільш значущим серед усього різноманіття ризиків, які існують в сучасному українському суспільстві, а тому заслуговує на докладніший аналіз.

Розглянуті нами ризики характеризують сучасну ситуацію розвитку суспільства в нашій країні. Серед безлічі існуючих ризиків, ті, що виникають у сфері культури, в рамках відтворення і трансляції духов-

них цінностей, в процесі акультурації, досліджені набагато менше.

У нашій країні соціальна реальність змінюється дуже швидко, змушуючи членів суспільства і суспільство в цілому функціонувати в таких кризових ситуаціях, що спричиняють зміну стереотипів, правил поведінки тощо. Специфіка соціальних ризиків полягає в їх тісному взаємозв'язку з іншими видами соціальних ризиків, у відсутності методологічної та методичної бази їх дослідження, в низькому ступені їх вивченості, високій складності їх моделювання, прогнозування, профілактики та подолання. Отже, профілактикою соціального ризику є сукупність заходів, спрямованих на зниження впливу певних факторів, що детермінують формування, розвиток і посилення того чи іншого типу соціального ризику в сучасному українському суспільстві, з метою зниження ймовірності прояву даного ризику в сьогоденні і в найближчому майбутньому [21, 3–4].

З метою запобігання соціальним ризикам в суспільстві використовують сукупність заходів, спрямованих на зниження їх рівня, що вже проявив себе, і мінімізацію соціальних наслідків.

У сучасному українському суспільстві діяльність, спрямована на попередження ризику, здійснюється у сфері профілактики та подолання соціальних ризиків і реалізується за такими напрямками [20, 221]:

1. Вивчення феномену соціального ризику; проведення соціологічних досліджень щодо виявлення сприйняття населенням ризиків, їх оцінки та ступеня допустимого ризику. Дана діяльність реалізується такими соціальними суб'єктами, як колективи науково-дослідних центрів та інститутів, освітніх установ.
2. Ідентифікація нових ризиків, їх дослідження на основі даних про сутність ризиків у цілому (є окремим випадком першого напрямку діяльності).

Основними напрямками діяльності соціальних суб'єктів в Україні з профілактики та подолання соціальних ризиків є [16, 49]: реалізація програм, спрямованих на підвищення рівня життя населення; реалізація програм, спрямованих на зниження рівня безробіття; реалізація програм, спрямованих на забезпечення державного контролю за соціальними міграціями, особливо вимушеними, низхідної соціальної мобільності, маргіналізацією в межах сучасного українського суспільства; реалізація програм, спрямованих на оптимізацію демографічної ситуації в країні.

При вирішенні проблем створення безпечного розвитку соціуму першорядну роль відіграє вивчення загроз і ризиків, що впливають

і багато в чому визначають напрямок і темпи модернізації. З нашої точки зору, характер ризиків і загроз сучасному розвитку України визначається низкою чинників, в тому числі помилками і упущеннями керівництва держави в останні роки. В якості основних «больових точок» модернізації, що визначають зміст і структуру загроз, слід назвати:

- суперечливість реформ, їх непослідовність, що є наслідком відсутності або, принаймні, розмитості стратегії національного розвитку країни;
- немотивоване вибудовування певних соціальних конструкцій, що викликає у суспільній свідомості враження відступу від демократичних орієнтирів модернізації;
- невправність системи і легітимних механізмів переходу влади до нової генерації керівників, здатних забезпечити поступальне продовження реформ або виробити нову необхідну стратегію модернізації при збереженні суспільної стабільності [10, 121].

Таким чином, на нинішньому історичному етапі розвитку вітчизняного соціуму, всебічно включеного в процес глобалізації світу, забезпечення соціальної безпеки та втілення різноманітних соціальних технологій, набуває все більш складного і комплексного характеру [18]. Разом з тим в Україні, як і світі в цілому, формується особливий тип суспільства, в якому ризик стає соціогенним фактором існування людей. «Суспільство ризику» має не державний, а загальноцивілізаційний критерій. Суспільство ризику «не вступає в суперечність з модерном, а є вираженням його послідовного розвитку за межі індустріального суспільства» [3, 144]. Як зазначає І.А.Мальковська, ризик набув свого нового соціального образу як певної ціни за комфорт, споживання, технічний прогрес, емансипацію.

Стан ризику супроводжують три взаємопов'язані умови: наявність невизначеності, необхідність вибору альтернативи і можливість оцінити ймовірні наслідки обраних альтернатив. У цьому розумінні етатистська модель модернізації України є найважливішим механізмом реалізації стратегії переходу до сталого розвитку, адже інші інститути, крім держави, не в змозі зараз якщо не подолати, то знизити ризикогенний фактор розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аверин А.Н.* Социальная политика и социальная ответственность предприятия. – М., 2008. – 356 с.
2. *Афанасьев В.Г.* Человек в управлении обществом. – М., 1977. – С.23–46.
3. *Бек У.* Общество риска. На пути к другому модерну. – М., 2000. – 384 с.
4. *Бехман Г.* Современное общество как общество риска // Вопросы философии. – 2007. – №1. – С.26–46.
5. *Вовк В.А.* Формування соціальної політики підприємства: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.09.01 / Харківський національний економічний ун-т. – Харків, 2005. – 24 с.
6. *Воронкова В.Г.* Управління людськими ресурсами: філософські засади: навч. посібник. – К., 2006. – 567 с.
7. *Иванов В.Н.* Инновационные социальные технологии государственного и муниципального управления. – М., 2001. – 327 с.
8. *Катвалюк А.Л.* Социальные технологии. – Тернополь, 2001. – 284 с.
9. *Качинський А.Б.* Розвиток проблеми ризику в Україні: теорія і практика // Стратегічна панорама. – 2002. – №4.
10. *Кондратенко С.В.* «Наукоємні технології – детермінуючий чинник становлення планетарної цивілізації» // Філософські науки: Збірник наукових праць. – Суми, 2009. – С.21–30.
11. *Кривошеїн В.В.* Ризик як соціальне явище // Грані. – 2012. – №6(86). – С.80–84.
12. *Кудашов В.И.* Социальные технологии в обществе знания: когнитивные аспекты // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. – № 4 (20), вып.1. – С.58–64.
13. *Матвієнко В.Я.* Соціальні технології. – К., 2001. – 446 с.
14. *Москаленко В.В.* Психологія соціального впливу: навч. посібник. – К., 2007. – 448 с.
15. *Подшивалкина В.И.* Социальные технологи и социологические службы в системе социального управления. – Одесса, 1993. – С.3–8.
16. *Роик В.Д.* Профессиональный риск: проблемы анализа и управления. – М., 2002. – 222 с.
17. Социальные технологии управления обществом: региональный уровень. – СПб., 2010. – 436 с.
18. Соціально-економічний стан України: Наслідки для народу та держави: національна Доповідь / За заг. ред. В.М.Гейця [та ін.]. – К., 2014. – 687 с.
19. *Шевчук П.А.* Соціальна політика. – Львів, 2005. – 400 с.
20. *Филли С.* Преодоление рискозависимости // РИСК. – 2002. – № 2. – С.24–32.
21. *Яницкий О.Н.* Социология риска: ключевые идеи. – М., 2005. – 30 с.

Вицько О.В. Ризики використання соціальних технологій у сучасній Україні.

У статті аналізується поняття ризик, досліджуються соціальні небезпеки на шляху впровадження соціальних технологій у сучасному українському суспільстві та розкривається сутність соціальної праці як засобу впливу на формування соціального самопочуття населення країни. Дається тлумачення сутності «соціальних технологій» як цілеспрямованого процесу впливу на соціальний об'єкт з метою здобуття запрограмованого результату, який включає розробку методів та методик конкретного цілеспрямованого впливу. Розглядаються питання теорії та методології вивчення ризику, умови, що супроводжують стан ризику використання соціальних технологій. Виявляється вплив трансформації українського суспільства на соціальний ризик. Запропоновано сукупність заходів для запобігання соціальним ризикам в суспільстві.

Ключові слова: соціальний ризик, соціальна технологія, профілактика соціального ризику, умови подолання ризику, подолання соціального ризику, трансформації українського суспільства, класифікація ризиків, соціальний суб'єкт, індивідуальна поведінка.

Вицько А.В. Риски использования социальных технологий в современной Украине.

В статье анализируется понятие «риск», исследуются социальные опасности на пути внедрения социальных технологий в современном украинском обществе и раскрывается сущность социальной работы как средства влияния на формирование социального самочувствия населения страны. Приводятся трактовки сущности «социальных технологий» как целенаправленного процесса воздействия на социальный объект с целью получения запрограммированного результата, который включает разработку методов и методики конкретного целенаправленного воздействия. Рассматриваются вопросы теории и методологии изучения риска, условия, сопровождающие состояние риска использования социальных технологий. Выявляется влияние трансформации украинского общества на социальный риск. Предложена совокупность мер с целью предотвращения социальных рисков в обществе.

Ключевые слова: социальный риск, социальная технология, профилактика социального риска, условия преодоления риска, преодоление социального риска, трансформации украинского общества, классификация рисков, социальный субъект, индивидуальное поведение.

Vitsko O. The risks of using social technologies in modern Ukraine.

The article analyzes the concept of risk, investigated the social danger of the introduction of social technologies in the modern Ukrainian society and the essence of social work as a means of influencing the formation of social well-

being of the population. These interpretations of the essence of «social technologies» as the deliberate process of influencing the social object to produce a programmed result, which also includes the development of methods and techniques specific targeted impacts. The authors discuss the theory and methodology of studying the risk. Studied conditions that accompany status risk of using social technologies: the presence of uncertainty, the necessity of choice alternatives and the ability to assess the likely impacts of the selected alternatives. The main directions of the activities of social actors on the territory of Ukraine with the prevention and overcoming of social risks and the specifics of individual behavior in conditions of social risk and the main factors influencing decision-making in these conditions. The effect of transformation of Ukrainian society to social risk. The proposed set of measures to prevent social risks in society that Sonora at reducing their level and minimization of social consequences.

Key words: social risk, social technology, prevention of social risk, conditions to overcome the risk, overcoming social risk, the transformation of Ukrainian society, risk classifications, social entity, individual behavior.